

**ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ТОВАРИСТВ «ПРОСВІТА»
ХАРКІВЩИНИ ВПРОДОВЖ РІЗНИХ ЕТАПІВ
ЇХНЬОГО ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ:
ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА**

У статті розглядається питання розвитку видавничої діяльності товариств «Просвіта» впродовж різних періодів їхньої історії, аналізуються особливості підходів, спільне і відмінне в реалізації видавничої справи на Харківщині.

Ключові слова: автори, видавництва, газети, журнали, книги, Товариство «Просвіта».

Дослідженню питання видавничої діяльності товариств «Просвіта» окремо взятого регіону — Харківщини — в історичній науці до цього часу було приділено недостатньо уваги. З-поміж різних праць, що так чи інакше торкаються вивчення розвитку просвітянського руху, необхідно назвати дисертацію Л.І. Бадєєвої [1], у якій авторка, розглядаючи діяльність «Просвіт» Лівобережної України, приділила певну увагу видавничій справі просвітян Харківщини, не вдаючись до глибокого розгляду цього питання; студії А.В. Скоробогатова [2; 3], М.В. Коваля [4], Л.А. Бортник і Л.Е. Добрунової [5] через їхні вузькі рамки не дозволили широко дослідити цю тематику. Тож актуальність вибраної проблеми є очевидною.

Метою цієї статті є спроба дати об'єктивну оцінку шляхом безпосереднього аналізу результатів видавничої діяльності просвітян в одній з найбільших складових частин Слобожанщини.

Розвиток просвітянського руху на теренах Харківщини має три етапи, що відповідають різним періодам історії України. До першого етапу належать часи Української національно-демократичної революції 1917-1920 років, яка викликала небувале піднесення у народі. За умов повалення російського самодержавства українці дістали можливість будувати власну державу. Цей процес був непростим, однак важливим з огляду на необхідність розв'язання численних завдань, які стояли перед суспільством. Перш за все потрібно було визначитися з пріоритетами в політичному, економічному і культурному житті, що вдалося зробити завдяки утворенню в Україні Центральної Ради. Найголовнішим завданням став подальший розвиток державотворення. В цьому неабияку роль відіграли не тільки суспільно-політичні, а й культурні процеси. Невід'ємною їхньою складовою в ті часи стає просвітницька робота. Діяльність товариств «Просвіта» цього періоду необхідно поділити на дві частини: перша — праця за влади Центральної Ради, гетьмана П. Скоропадського та Директорії УНР, друга — за більшовицького режиму. Такий поділ зумовлений тим, що умови, характер діяльності «Просвіт» у зазначений час помітно відрізнялися один від одного.

Процес організації «Просвіт» на території Харківщини у 1917-1918 роках набув доволі широкого розмаху. В самому Харкові губернське товариство засновується в червні 1917 року. Дещо згодом, 1 вересня 1917 року, на загальних зборах Харківської «Просвіти» її головою було обрано професора Д.І. Багалія. Одразу ж рішенням загальних зборів створювалися п'ять комісій: науково-педагогічна, бібліотечна, лекційна, музично-драматична і популярно-видавнича. Д.І. Багалій ще у своїй програмній доповіді зробив акцент на

необхідності об'єктивного, наукового підходу у видавничій справі, відходу від використання партійної риторики [5, с. 82].

Чималу роль у становленні видавничої справи за умов революційного часу відіграла співпраця просвітян з кооперативними організаціями. Так, Харківський «Союзбанк» разом із заснованим ним же восени 1917 року великим видавництвом «Союз» вирішили встановити тісні контакти з просвітянськими осередками. Зберігся лист від видавництва «Союз» до ради Спільки «Просвіт» Київщини, датований 10 липнем 1918 року, в якому прохалося надіслати адреси всіх уже діючих товариств для можливості повідомляти їх про наклад нових книжок та підручників. Головну увагу видавництво звертало на народну українську школу й кооперацію. Завдяки довільному кредиту «Союзбанку» видавці реалізовували надруковане за високою ціною. Станом на літо 1918 року побачили світ такі книги харківських просвітян: «Хрестоматія по українській літературі» (частина I), «Начерк розвитку української літературної мови», «Історико-етнографічний побут Слобідської України» М.Ф. Сумцова; «Заселення південної України», «Український філософ Г.С. Сковорода» Д.І. Багалія; «Кооперація в Галичине» Г.М. Хоткевича; «Короткий нарис української мови» О.Н. Синявського; «Слобідські письменники — Гулак-Артемівський, Квітка і інші» М.А. Плевако; «Мовознавство в Слобідській Україні» С.А. Тарануценка [6] та ін. Крім того, товариство видало спеціальну брошуру під назвою «Що таке «Просвіта»?» для донесення до населення мети своєї роботи. Вищезазначені видання були написані й надруковані завдяки діяльності комісії для вироблення навчальних програм під керівництвом М.Ф. Сумцова і Д.І. Багалія, який у листопаді 1917 року був призначений Центральною Радою на посаду губернського комісара народної освіти. До неї також уходили М.А. Плевако, О.Н. Синявський, М. Гладкий та інші. Вдалося розробити детальну програму видання читанок, хрестоматій, підручників української мови тощо. За словами учасника тих подій М.А. Плевака, саме так «постала ця революційна програма виховання українських дітей за допомогою українських підручників» [7, с. 321].

У видавничій справі зуміли проявити себе і місцеві осередки. Так, Куп'янська «Просвіта», маючи власне видавництво, до червня 1918 року надрукувала 500 примірників статуту товариства, стільки ж примірників збірника поезій «Ще не вмерла Україна», крім того, листівки політичного характеру — «метелики» («До селян» — харківських авторів і «Цар чи республіка» — київських). Проте фінансові труднощі поставили під сумнів видання другого збірника поезій, підготовленого просвітянами [8]. «Просвіта» в Барвінковому, до якої входила переважно молодь, швидко визначилася з власними політичними пріоритетами і видала за власні кошти 3 тис. примірників Універсалу Центральної Ради [9] з метою поширення звістки про автономію України серед населення.

Вовчанська повітова «Просвіта», у статуті котрої зазначалося, що вона заснована для поширення освіти і національно-політичної свідомості серед українського населення [10], також збрала 451 крб. 60 коп. на друк брошур політичного змісту [11], а впродовж цілого 1917 року видавала «Вісник Вовчанського товариства «Просвіта».

Таким чином, просвітяни Харківщини, об'єднані у Спільку товариств «Просвіта» Слобожанщини, активно співпрацювали не тільки між собою, але й з кооперативними та державними установами. Видавнича ж комісія Харківського українського товариства «Просвіта» імені Г.Ф. Квітки-Основ'яненка головну увагу зосередила на публікаціях науково-популярного

характеру, створенні книгарень, співпраці з виданням «Рідне слово». За редакцією Д.І. Багалія також побачила світ серія книжок культурно-історичної бібліотеки («Історія Слобідської України» та ін.), а координація дій з іншими осередками, де були власні видавництва, наприклад, Куп'янським, створила можливість ефективного поширення часописів і книжкової продукції.

Зі встановленням радянського режиму в Україні «Просвіти» Харківщини поступово змушені були відмовитися від демократичного характеру своєї роботи. Необхідно зауважити, що влада, дозволивши їхню діяльність, ставила перш за все свою пропагандистську мету. Так, завідувачка Позашкільним відділом Всеукраїнського наркомату освіти С. Гопнер уважала, що «Просвіта» за часів революційної епохи, крім того, що «...повинна стати на службу революційного класу, піддати під його керівництво всі свої джерела й матеріальні надбання, ще й повинна сама революціонізуватися в особі своїх утілень і перейматися духом та ідеалами робітничого класу, духом революційного марксизму» [12]. Тобто ставилося завдання ввести роботу просвітян у комуністичне ідеологічне русло. Наступним кроком більшовицького режиму стала заборона «Просвітам» самостійно займатися видавничою діяльністю, котра, в свою чергу, потрапила під жорстку ідеологічну цензуру. Крім того, губернські органи ВНК (ВЧК) проводили обшуки окремих «Просвіт» з метою вилучення забороненої літератури, зокрема такої, як: «Звідки пішло українство та куди воно йде» М.С. Грушевського, «Хто ми і чого нам треба» Г.М. Хоткевича, «Про виборче право» та «Якого ладу нам треба» М. Загірної [13, с. 26].

Отже, товариства «Просвіти» проводили свою роботу в умовах обмеження свободи і посилення тиску з боку комуністичної влади. Це було закономірним явищем з огляду на те, що держава невпинно просувалася на шляху до тоталітаризму, проходив процес ліквідації інакомислення та вільнодумства. Спочатку «Просвіти» змушені були перейти на нові рейки в культурницькій праці. Навіть сприяючи розвитку радянської освітньої й мистецької сфер, товариства не змогли вписатися в будівництво інтернаціонального суспільства через свою виразну національну спрямованість. Така ситуація не влаштувала партійне керівництво, а тому в 1922 році починається відкрита кампанія ліквідації «Просвіт», як «буржуазних» організацій. Навіть більшовицька політика «коренізації», розпочата 1923 року, не змогла позитивно вплинути на долю цих уже на той час традиційних українських культурно-освітніх товариств.

Другий етап розвитку «Просвіт» Харківщини був пов'язаний з відродженням просвітянського руху під час Другої світової війни. Найтривалішою в часі організацією культурницького спрямування у Харкові виявилось українське товариство «Просвіта». Варто зауважити, що відновлення діяльності слобожанських освітньо-культурницьких об'єднань відбувалося в складних умовах воєнного часу. Цю нелегку справу розпочав репресований радянським режимом український діяч В.А. Доленко. За його безпосередньою редакцією 29 жовтня 1941 року з'явився «Протокол Харківського Громадського комітету», в якому зазначалося, що нижче «підписані громадяни, беручи на увагу, що окупаційна влада московських більшовиків знищена збройною рукою німецької армії, що припинена насильно більшовиками громадська діяльність у Харкові може бути відновлена нині, оголошують себе Громадським комітетом і приступають до роботи. Діючи за територіальним та галузевим принципами» [14, с. 41]. До складу організації ввійшли: В.А. Доленко, М.С. Сліпченко,

Т.М. Грінченко, П.Г. Ковалівський, О.П. Семененко, О.І. Попов, В.В. Дубровський, М. Марченко, Х.С. Рябокін, С.Ф. Черняєв, П.Т. Яременко, В.Ф. Сенік й інші. На думку О.П. Семененка, основою «взаєморозуміння було переконання, що після зникнення тієї влади, яка силою багнетів у 1920 році перервала процес творення державно-національного життя України, цей процес має продовжуватися наявними силами за всяких умов» [15, с. 141]. Ще одна громадська організація політичного спрямування, очолювана М.О. Ветуховим, працювала таємно з метою відновлення Української Народної Республіки. Для цього її члени намагались зайняти адміністративні посади в органах місцевого самоврядування, щоб керувати процесами економічного і культурного життя людей [16, с. 230]. Обидві організації розглядали німецьку окупацію як тимчасову, прагнули згуртувати довкола себе якомога більше активних діячів.

У роботі Громадського комітету, спрямованій на відродження національних традицій, велику роль відіграла співпраця його голови В.А. Доленка з професором В.В. Дубровським по лінії відділу народної освіти. Останній був людиною, яка здобула знання в духовних освітніх закладах, у 1923-1925 роках працювала поруч з головою Харківської «Просвіти» доби національно-визвольних змагань українського народу — Д.І. Багалієм — на кафедрі історії України, захистила під його керівництвом кандидатську дисертацію «Селянські рухи на Україні після 1861 року», крім того, на власному досвіді відчула тягар заслання та дійшла до ілюзійного висновку, що під владою німецьких окупантів можна буде розвивати українську культуру завдяки відновленню діяльності традиційної української громадської організації — «Просвіти».

Установчі збори відновленого Харківського українського товариства «Просвіта» відбулися 8 грудня 1941 року. Головними їхніми результатами стали: затвердження статуту та обрання В.В. Дубровського керівником організації. Станом на кінець 1941 року було створено всі основні комісії товариства, а 21 грудня того ж року на засіданні ради «Просвіти» затверджено загальний план роботи товариства.

Видавнича комісія під керівництвом професора Д.Ф. Солов'я (він же — скарбник товариства), маючи у своєму розпорядженні кооперативне видавництво «Українська книжка», поширювала серед населення Харкова листівки та брошури антирадянського змісту. «Просвіта» відразу ж намагалася встановити вплив на газету «Нова Україна», але ця справа виявилася складною, через те що її редактор — В. Царинник, який заступив на цій посаді П. Сагайдачного, будучи колишнім радянським функціонером (співробітником газети «Соціалістична Харківщина»), не поспішав співпрацювати з просвітянською видавничою комісією. Лише завдяки рішучій позиції голови Громадського комітету В.А. Доленка, котрий, як свідчать радянські документи, заявляв, що «в газете пишуть те же самое борзописцы, которые писали в советских газетах, по содержанию та же самая аллилуйщина, те же самые обороты речи и схемы агитационных статей» [17], дозволила вплинути на ситуацію. Після того, як на одному із засідань видавничої комісії було поставлене питання про заміну керівництва газети «Нова Україна», В. Царинник пішов на діалог та, узгодивши з німцями, подав клопотання до товариства «Просвіта», щоб воно виділило своїх авторів для роботи у редакції. Таким чином, удалося фактично підпорядкувати офіційно дозволений окупаційною владою друкований орган, що мав наклад 25-60 тис. примірників. Секретарем редакції став М. Оглоблін, активно працювали поети — В. Боровий, О. Веретенченко і Н. Щербина, літературознавці —

О. Парадиський та П. Хуторський, письменники — І. Багрянний, О. Варавва (О. Кобець), Л. Лиман, А. Любченко, дружина редактора — С. Шадківська і його брат — В. Царинник, статті писали також А. Гак, О. Запорожець, Павленко (професор Ю.Г. Бойко-Блохін), П. Біляїв, І. Христенко й інші. При цьому зміст матеріалів газети суворо контролювався німецьким цензором.

Харківській «Просвіті» вдалося створити спеціальні методичні секції, члени яких уже на весну 1942 року підготували до друку низку підручників: з української мови для 1–3 класів — І.М. Крилов; посібник для 7 класу, збірник вправ з української мови, хрестоматію з української літератури для 5 класу — Ю.В. Шевельов і Д.Ф. Соловей; з історії для 3–4 класів — В.В. Дубровський, для 5 класу — В.М. Державін, 6 класу — А.Г. М'якшин, 7 класу — Б.І. Львов. Крім цього, готувалися навчальні програми та методичні розробки до них. Д.Ф. Соловей, як директор видавництва «Українська книжка», старався отримати від німецької адміністрації дозвіл надрукувати українські буквар, читанки, інші підручники, однак нацистська влада не дозволила опублікувати виготовлені просвітянами посібники, «заявивши, що підручники з історії України вже укладені під керівництвом імперського штабу Розенберга» [3, с. 197].

Покажемо є той факт, що «Просвіта» зробила спробу відкрити книжкове торговельне товариство. Про це свідчить лист із підписами Виноградова, Кондуса і Воловика до міської управи від 20 січня 1942 року. В ньому йшлося про потребу використання фахівцями різних галузей (лікарями, інженерами, агрономами, учителями та іншими) спеціалізованої літератури. Тому виникла необхідність заснувати книготорговельне товариство «Нова Україна» як окрему господарську організацію при Харківській «Просвіті», котра б отримувала певний відсоток з прибутків. Це товариство мало на меті задовольняти потреби міста в науковій, художній, букіністичній книжці, канцелярських товарах через організовані ним же допоміжні підприємства (палітурні й ін.). Для негайного початку роботи автори листа висловлювали прохання — затвердити товариство і передати йому в оренду три книжкові магазини: по вул. Московській, 5; Сумській, 17, та Катеринославській, 14 [18].

Згідно зі свідченнями очевидців тих подій — секретарки «Просвіти» О. Соловей, просвітянам «пощастило видати в Харкові лише український молитовник, і то перед самим відступом 1943 року, так що наклад повністю лишився в друкарні» [19, с. 118].

Отже, видавнича справа самої Харківської «Просвіти» періоду Другої світової війни практично не розвивалася через спротив нацистів. Проте завдяки встановленню впливу на газету «Нова Україна» просвітяни все ж дістали можливість донести свої переконання до читачів.

Новий, третій, етап розвитку просвітянського руху розпочався вже напередодні розпаду СРСР. Відродження просвітянського руху в Україні ще за радянської влади у другій половині 1980-их років не було випадковістю. Цей процес був пов'язаний з розвитком загальної суспільно-політичної ситуації. Горбачовська «перебудова» і політика «гласності» дали можливість громадсько активним людям заявити відкрито про назрілі проблеми, що охоплювали велике коло питань: від екологічних та економічних до культурницьких. Дійсно, ситуація, особливо в освітній сфері, викликала занепокоєння. Так, якщо у 1926 році в Україні 87% дітей навчалися в україномовних школах, то у 1958 році — тільки 21% [20, с. 107]. Лише за один рік, з 1962 по 1963, кількість українських книжок, виданих в УРСР, зменшилася на 10 млн. примірників (з 87 млн. 58 тис. до 76 млн. 667 тис.) [21, с. 82]. Таке становище зумовлювалося цілою низкою нормативних актів. Ще

1958 року з'явилися тези ЦК КПРС про реформу школи. Керуючись цим документом, Верховна Рада УРСР 17 квітня 1959 року прийняла Постанову, в якій, зокрема, йшлося про те, що батьки мають право самі вирішувати, у яку школу за мовою навчання віддати своїх дітей. Вивчення національної мови республіки ставало необов'язковим. На Всесоюзній науково-практичній конференції «Російська мова — мова дружби і співпраці народів СРСР», що відбулася 29 травня 1979 року в Ташкенті, вироблено рекомендації, згідно з якими пропонувалося в освітній сфері (від дошкільних до вищих навчальних закладів) та у ЗМІ вживати всіх заходів щодо розширення застосування російської мови. Наслідки не забарилися. Наприклад, коли у 1960 році україномовні книжки становили 49% від усіх, виданих в Україні, то у 1980-их роках — лише 20% [22, с. 205]. Тому національно свідомі представники української інтелігенції фактично взяли на себе роль засновників і передових діячів освітніх організацій.

Так, С. Набока, О. Матусевич, О. Шевченко та інші організували у серпні 1987 року в Києві діяльність Українського культурологічного клубу. Восени того ж року в Львові розпочало свою роботу «Товариство Лева», яке спромоглося видавати власну газету — «Поступ» — для поширення ідей українського національного відродження. З початком 1988 року в Києві та Харкові було створено культурно-мистецьку організацію — «Спадщина», яка не оминула і політичну діяльність. У той час виникла ще низка громадських об'єднань культурного спрямування, зокрема клуб «Рідне слово» — у Полтаві, Товариство рідної мови — у Львові, Товариство української мови імені Д. Яворницького — в Дніпропетровську, Українська асоціація незалежної творчої інтелігенції — у Львові й Києві, Українська громадська група сприяння виконанню Гельсінських угод, що спочатку використовувала для прикриття назву Товариство шанувальників української мови імені В. Стуса — у Харкові [23, с. 85].

Власне, у Харкові, другому за кількістю населення місті України, проблема захисту української мови постала особливо гостро, адже на той час сфера її застосування дуже звузилась, тільки дві школи залишались українськими, у вищих навчальних закладах викладання велося переважно російською мовою. Усе це стало наслідком упровадження Закону 1958 року «Про зв'язок школи з життям», Постанови ЦК КПРС «О дальнейшем совершенствовании изучения и преподавания русского языка в союзных республиках» (31 червня 1978 року), Постанови ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР від 10 червня 1983 року «Про організацію виконання в республіці постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про додаткові заходи з поліпшення вивчення російської мови в загальноосвітніх школах та інших навчальних закладах союзних республік». Аналогічно склалася ситуація з використанням української мови на транспорті, підприємствах, у закладах культури. Незважаючи на важкі обставини, національно свідомі представники харківської інтелігенції, спостерігаючи за зрушеннями у справі захисту функціонування української мови в республіці, зокрема, завдяки діяльності громадських організацій Львова та Києва, вирішили об'єднати зусилля у боротьбі за свої права.

Так, у лютому 1988 року при Харківському відділенні Спілки письменників України утворилося міське культурологічне товариство «Спадщина», яке очолив Л. Тома, згодом — О.П. Ковальова. Через відродження національних традицій «Спадщина» прагнула підняти рівень самосвідомості громадян-українців. Саме тому на одному із засідань цієї організації було обговорено й схвалено ініціативу про заснування

організаційної групи для створення осередку Товариства української мови у зрусифікованому місті. Її головою обрали професора О.С. Юрченка, членами — В.С. Калашника, Ю.А. Ісіченка, А.К. Здорового та А.М. Кіндратенка.

Перші збори майбутніх просвітян пройшли 8 грудня 1988 року в актовій залі Харківського державного університету імені О.М. Горького. Офіційно захід мав назву «Громадсько-культурна конференція з проблем розвитку національних мов і функціонування української мови в Харкові». 10 січня 1989 року відбулося засідання ініціативної групи зі створення Товариства шанувальників української мови Харківського університету. Після цієї зустрічі 18 січня того ж року пройшли установчі збори, на яких О.С. Юрченко ознайомив присутніх з проектом статуту. Після заснування першої організації у місті необхідно було посприяти появі аналогічних і на обласному рівні. Для цього 2 лютого 1989 року вже в актовій залі Харківського автодорожнього інституту учасники установчої конференції вирішили створити Товариство української мови (ТУМ) Харківщини, на голову якого обрали професора О.С. Юрченка [24]. Показово, що установча конференція Товариства української мови імені Т. Шевченка у Києві відбулася дещо пізніше, а саме: 11-12 лютого 1989 року.

Справа, започаткована О.С. Юрченком, дістала своє подальше продовження, завдяки зусиллям наступного голови товариства — професора А.М. Кіндратенка (до цього був заступником голови товариства «Спадщина» у Харкові, співголовою крайової організації Народного Руху України). Його обрання на конференції 24 листопада 1990 року та схвалення нового статуту фактично ознаменували подальший період діяльності, оскільки Товариство української мови трансформувалося у Харківське обласне об'єднання Всеукраїнського товариства (ХОО ВУТ) «Просвіта» імені Т. Шевченка.

Наступним важливим кроком у подальшій діяльності Харківської «Просвіти» була чітка її структуризація. Спочатку вона складалася із чотирьох комісій: освітньої — голова Ю.І. Капустіна, літературної — К.Х. Балабуха, мистецької — І.Г. Зозуля, бібліотечної — Р.О. Твердохлібова. Згодом кількість комісій зросла, зокрема організувалися нові: правова — голова З.П. Манжолій, театральна — В.В. Козловський та видавнича — В.О. Огієнко.

Діяльність видавничої комісії Харківської «Просвіти» з огляду на складні фінансові умови функціонування товариства розпочалася не відразу. В Україні першими періодичними виданнями просвітян стали газети «Слово» (серпень 1989 року) і «Просвіта» (жовтень 1989 року). Київ та Львів випереджали інші міста у справі використання преси для патріотичного виховання. Лише з квітня 1994 року побачила світ перша харківська просвітянська газета для дітей і дорослих «Журавлик», яка поступово завоювала популярність не тільки в області, а й в Україні й за її межами, особливо у діаспорі Американського континенту. Товариство української мови Чикаго навіть фінансово підтримало це видання [25, с. 391]. Газета виходить раз на місяць накладом від 20 до 100 тис. примірників. Незмінним редактором є Л.І. Шип, головним — А.М. Кіндратенко.

«Журавлик» має кілька постійних рубрик. Перша з них — «Творчість наших читачів», що дає змогу виявити і підтримати юні таланти. Тільки впродовж 2005 року в газеті надруковано майже вісімдесят віршів, близько двадцяти прозових творів, авторами яких є переважно учні шкіл та студенти вишів, зокрема О. Безкоровайна з Криму [26], Р. Голуб з Полтавщини [27],

І. Седін з Рівненщини [28]. Прикметно, що художні матеріали нерідко займають одну третину, а іноді й половину газетного простору.

Не менш важливою є рубрика «Наша пошта», якою забезпечується постійний зв'язок з читачами. Зауважимо, що число листів, що надходять до редакції щомісяця, коливається в межах 1000–1500. Чимало з них є готовим матеріалом для друку, містять у собі вагомні думки і пропозиції.

Окремого виділення заслуговує сторінка для вчителів — «Світлиця», де друкуються методичні розробки, зразки планів тематичних уроків-свят. Серед найактивніших авторів цієї рубрики передусім необхідно назвати університетських професорів С. Стефанюк і А. Свашенко (Харків), учителів — Н. Літвінко (Київ), С. Ярему (Чернівці), О. Гноїську (Харків) та інших. На допомогу вчителю відкрита рубрика «Літературна вітальня», в якій друкуються уроки-присвяти діячам української культури, наприклад, М. Хвильовому, В. Сосюрі, О. Вишні, Г. Тютюнникові й іншим.

Важливе значення для виховання молоді мають рубрики «Сторінки історії» та «Історичні постаті», «Сини...» і «Доньки твої, Русь-Україно», де вміщено матеріали про партизанську боротьбу, репресії проти інтелігенції, голодомори в Україні, бій під Крутами; про окремих діячів — Данила Галицького, Б. Хмельницького, І. Мазепу, І. Сірка, С. Петлюру; митців культури — Х. Алчевську, Л. Курбаса, О. Телігу, О. Гончара, Л. Костенко та інших. Найактивнішою дописувачкою останньої рубрики стала Г. Столярова з Харкова. Її перу належать цікаві публікації про Г. Сковороду, Т. Шевченка, Є. Гребінку, М. Драгоманова, Лесю Українку [29], що згодом переросли в окреме літературно-краєзнавче дослідження, видрукуване завдяки «Просвіті» [30].

Тісно пов'язана з попередньою рубрика «Журавлика» — «Люди і долі», до постійних належать також — «Звичаї, обряди, традиції», «Світ навколо нас», «Порадниця», сторінка для наймолодших — «Сонечко» та «Ваше дозвілля». Редакція відгукується на пропозиції читачів щодо подальшого вдосконалення структури газети. Так, завдяки їхнім побажанням у грудні 2005 року з'явилася рубрика «Старшокласник».

Особливу увагу привертають дискусійні матеріали щодо ролі української мови як державної, а також долі мов національних меншин. Серед таких можна назвати замітки С. Колісника «Протириччя здолаємо спільно» та М. Полевик «Я теж маю право» [31], котрі є продовженням обговорення листа Н. Федченко «Не забирайте в мене мрію» [32]. На поглиблене освоєння й збереження національних традицій спрямовані конкурси «Народознавство» і «Я вірю в майбутнє твоє, Україно».

Узагалі жанровий діапазон друківаних матеріалів «Журавлика» є досить великим, починаючи від звичайної замітки й закінчуючи розгорнутими нарисами і рецензіями на книги (В.С. Калашник «Тополлю рубають») [33], телепередачі та фільми (М. Полевик «Ох ці серіали...») [34]. Коло дописувачів також є широким. Це викладачі ВНЗ, учителі, учні, їхні батьки, люди з різних сфер виробництва.

Завдяки сприянню та підтримці Харківської «Просвіти» періодично виходила газета «Ветеранські вісті» [35] — орган ветеранів воєн, праці, національно-визвольних змагань і репресованих, районна газета — «Дергачівський світовид». Часопис «Джерельце» [36], який спочатку користувався популярністю серед юних читачів, згодом через використання застарілих лексем у назвах національностей підпав під гостру критику громадськості, зокрема М. Солоненка [37], О. Немишлянської [38], А. Капустіна [39], О. Шеремети [40], В. Сватенка [41] й інших. Редколегія

«Джерельця» не зуміла оволодіти тим стилем і рівнем публікацій, якого досяг «Журавлик». Різко втративши після згаданої критики та судових процесів кількість підписантів, «Джерельце» перестало функціонувати. Важко було утриматися на плаву, але вже через фінансові причини, газеті Харківської «Молодої Просвіти», яка спочатку виходила за назвою «Зелений шум» [42], а згодом — «Вічковий дзвін» [43].

Проте діяльність видавничої секції «Просвіти» не обмежувалася випуском часописів. Упродовж більше ніж десять років друкувалися серед іншого підручники, художні твори, наукова та публіцистична література.

Видавничим процесом безпосередньо займається спеціально створена для цього рада. Вона складається із фахівців різних профілів — гуманітарного, природничого, педагогічного, юридичного тощо. Очолює видавничу раду голова товариства — професор А.М. Кіндратенко. Працюючи на громадських засадах, при підготовці книг до друку особливо відзначилися перекладачі і редактори Г. Іваницька й А. Голубінець.

Тематика видрукованої впродовж 1994–2006 років літератури є різноманітною. Перш за все помітне місце посідає навчально-методична продукція, зокрема праці З.В. Таранник про хорознавство та диригування [44; 45], Т.В. Олійник з аналогічної проблематики [46]. Особлива увага приділяється виданню робіт про замовчувані тривалий час сторінки історії — повстанські рухи, національно-визвольні змагання, репресії, голодомори. Серед найактивніших авторів необхідно назвати М.Ф. Солоненка [47], А. Куліша [48], П. Половецького [49].

Чималий інтерес викликають оприлюднені «Просвітою» історико-документальні роботи, такі, як «Караван» [50], «Слобідська Україна. Село Мельникова. Мельниківська школа» [51] П.В. Губського, автобіографічна повість «З кобзою за плечима» Г.М. Ільченка [52], а також мемуарна література авторства Т.О. Скрипник [53], А. Франко-Ключко [54] та інших. Рідше, але з'являються видання про політичну історію, як приклад — праця А.С. Зорика «Політичні партії України під час Першої світової війни» [55].

Аналізуючи видавничу продукцію Харківської «Просвіти», не можна не помітити наявність чималої кількості художніх творів, до того ж різних родів літератури: поезії, прози і драматургії. Зокрема, побачили світ прозові мініатюри Т.І. Земляної [56], поезії О. Степаненка [57], драматичні твори О.П. Чугуя — «Сибірська дума» [58], «Нескорений собор» [59]. Менше ніж за десятиліття вийшло три поетичні та п'ять прозових збірок, дев'ять творів драматургії. Чимало авторів були дебютантами. Так, «Просвіта» відкрила для читачів поета О. Степаненка ще тоді, коли він навчався в Дергачівській середній школі, надрукувавши його вірші в «Журавлику» [60]. Заслугує на увагу також пісенний репертуар, оприлюднений «Просвітою», наприклад, «Пісні рідного краю» Т.Г. Сівченка [61], збірка «Співають просвітяни Харкова» [62], у якій поряд з поширеними в народі піснями знаходимо чимало оригінальних текстів, написаних В. Грамою.

Харківська «Просвіта» вдається й до передруку опублікованих раніше в інших видавництвах актуальних творів. Серед таких передусім треба назвати збірку історичних оповідань «Меч і книга» В. Барагури [63], студію Р. Харвуда «Голокості. Факти проти міфів» [64]. Прикметно, що товариство видає твори не тільки своїх членів. Це стосується, зокрема, робіт відомого релігійного і політичного діяча Е.Д. Ходоса [65; 66] та інших.

Було б неправильно стверджувати, що вся видрукована «Просвітою» література відбиває істину в останній інстанції. Є роботи, які мають дискусійний характер, ідеться про праці А.М. Кіндратенка [67–69]. Такі студії

перш за все стимулюють полеміку, як це сталося, наприклад, зі статтею «Про Аттілу, князя Кия та давні столиці Руси-України» [70]. У відповідь у газеті «Харківський університет» з'явився критичний «Коментар» В.К. Міхєєва [71], а згодом стаття В.Г. Ціози «Історія дійсна і вигадана» [72].

3-поміж виданої Харківською «Просвітою» літератури є така, що відзначається надмірною суб'єктивністю та певною заідеологізованістю. Це стосується робіт А. Куліша «Голодомор 1921-1923 років в Руси-Україні як продовження етнічної війни 1917-1921 років» [73] і «Геноцид. Голодомор 1932-1933. Причини. Жертви. Злочинці» [74]. Автор звинувачує у трагічних подіях на теренах України представників одного народу — єврейського, не враховуючи при цьому всю сукупність історичних фактів, що дуже нівелює наукове значення цих праць.

Просвітянські книжки, з появою власної видавничої бази, вручалися переможцям конкурсів, фестивалів, наприклад, учасникам ансамблів «Чарівниця», «Суцвіття», учнівських гуртків — «Козацьке коло» та ін. У відповідь на писемні замовлення видана «Просвітою» література розсилалась до населених пунктів Автономної Республіки Крим, Вінницької, Волинської, Дніпропетровської, Донецької й інших областей (разом — понад 20). Не залишилися без відповіді замовлення української діаспори. Так, було надіслано книги в Шебекіно (Російська Федерація), Акмолу (Казахстан) та інші міста. Всього подаровано більше ніж 20 тис. примірників, якими охоплено понад 200 населених пунктів, за що керівництво Харківської «Просвіти» одержало подяки і нагороди [75].

Чимало книжок від «Просвіти» у Харкові отримали, зокрема, Свято-Дмитріївський храм УАПЦ, храм Івана Богослова (УПЦ КП), католицький костіол, Гуманітарна літературна асоціація імені Г. Сковороди, бібліотеки Будинку залізничників і зали очікування Харківського залізничного вокзалу, Комінтернівський районний комітет у справах молоді, культури, фізкультури та спорту, Харківська спілка молоді України, ветеранська організація Ленінського району Харкова, обласні курси підвищення кваліфікації працівників культури, обласна Спілка краєзнавців, Харківський інститут підвищення кваліфікації вчителів, а також Книжкова палата України. Серед людей, котрі взяли найактивнішу участь у розповсюдженні літератури, необхідно назвати Р.О. Твердохлібову, О. Міз'як, Г. Бурденка, В.П. Лисенка, К.Х. Балабуху, О. Руденка, В.О. Кібкала й особливо — подружжя Лобасів, які, виступаючи з концертами у різних школах, передавали їм бібліотечки, вкомплектовані «Просвітою». Такі подарунки отримали середні навчальні заклади більшості районів Харківської області, школа у селі Степанівка Сумської області [76]. Одним з обов'язкових елементів розповсюдження літератури стало її розсилання районним і первинним просвітянським осередкам.

Зважаючи на те, що у 1990-их роках гостро постала проблема відсутності україномовних підручників, просвітяни подбали про їх написання та друк. Авторами стали зокрема викладачі, члени «Просвіти» в Харківському національному аграрному університеті імені В.В. Докучаєва — В.К. Горкавий («Статистика», 1997 рік), А.К. Гнап і М.Я. Рохманов («Фізика», 1999 рік), М.О. Горін («Картографія ґрунтів», 2002 рік; «Ґрунтознавство», 2003 рік), А.А. Ремінський, Є.М. Крохмаль, І.В. Журавель, С.В. Рибалко, В.М. Опара («Геодезія», 2003 рік). За редакцією В.В. Мирося обласною «Просвітою» видано підручник «Технологія виробництва продукції тваринництва».

Товариства «Просвіта» в області у міру своїх фінансових можливостей намагаються займатися видавничою діяльністю. Так, великим досягненням

у роботі Зміївського районного об'єднання товариств «Просвіта» стало видання за підтримки обласного товариства, газети «Змієве городище», яка, завдяки зусиллям просвітян В.С. Чмиря (голови районної спілки), В.П. Яшина та головного редактора О.М. Обченка, виходила з 1998 по 2001 рік. Характерною ознакою газети став незалежний погляд на події у районі. Її успіх та підтримка читачів сприяли збільшенню числа дописувачів, які надсилали свої вірші (О. Степаненко) [77], статті (А. Гавриленко «Василь Каразін — хто він?») [78] та інші матеріали навіть з Харкова.

Своєю активністю й обсягом роботи деякі первинні осередки нерідко досягли рівня районних організацій. Так, завдяки старанням вчительки української мови, голови просвітянського осередку Костянтинівської школи К. Кошель, це товариство, нараховуючи більше від двох десятків педагогів, проводить не лише літературні вечори, фестивалі, конкурси, конференції, диспути, а й збирання учнями українського фольклору, видання рукописних книжок на основі цих матеріалів, виставки вишивок [79].

Таким чином, Харківська обласна «Просвіта», незважаючи на слабку видавничу базу, лише за десять років надрукувала більше ніж півсотні книжок, загальний наклад яких перевищив 100 тис. примірників. Товариство безпосередньо через літературу та періодику, поряд з освітньою діяльністю, впливає на патріотичне виховання українців регіону. Крім того, до 130-річного ювілею «Просвіти» в Україні (1998 рік) було підготовлено спеціальне пізнавальне видання Б.Н. Фіка «З «Просвітою» — до Української Держави» [80], де були не тільки дані оцінки історичним фактам та подіям, а й названо головні завдання сучасної обласної «Просвіти».

Отже, розглянувши історію розвитку видавничої справи просвітян Харківщини, можна зробити такі висновки: характерною ознакою Харківської губернської «Просвіти» доби революційної епохи, очолюваної вченим Д.І. Багалієм, став передусім науковий підхід до розв'язання багатьох завдань, що сприяло уникненню політичних аспектів у роботі. Проте цього не можна сказати про діяльність цілої низки місцевих товариств, які не тільки не приховували своєї політичної позиції, а й активно її відстоювали.

Для роботи просвітян періоду Другої світової війни характерним стало використання щонайменшої можливості донесення своїх переконань до громадськості. Вдалося це здійснити лише завдяки офіційно дозволеній газеті «Нова Україна». Всі ж інші спроби реалізації видавничої справи зазнали невдачі через адміністративні заборони нацистської окупаційної влади.

Відновлення діяльності товариств «Просвіта» під час розпаду радянської системи мало свої глибинні передумови. Складні наслідки впровадження політики русифікації спонукали національно свідомих людей проявити громадянську позицію і стати перш за все на захист української мови. За таких обставин головною метою розвитку просвітянами видавничої сфери у новітні часи стала публікація літератури, спрямованої на відродження національної свідомості українців, популяризацію рідної мови.

Спільним для видавничої справи в усі три періоди розвитку просвітянського руху Харківщини є той факт, що вона здійснювалася на громадських засадах, без державної підтримки, за умов відсутності належної матеріально-технічної бази; зміст надрукованої літератури був спрямований на поширення освіти, знань у галузі українознавства, духовності, самосвідомості українського народу; велику позитивну роль при цьому відіграла координація роботи просвітян. Відмінними, головним чином, є конкретні умови того чи іншого проміжку часу, які визначили поточний зміст і якість виданих матеріалів.

1. Бадєєва Л.І. Діяльність товариства «Просвіта» на Лівобережній Україні у ХХ столітті / Л.І. Бадєєва: дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Нац. ун-т внутрішніх справ МВС України. — Х., 2003. — 219 с.
2. Скоробогатов А.В. Харківська «Просвіта» у воєнні роки (1941-1943) / А.В. Скоробогатов // Современное общество. — 1995. — №1-2 (7-8). — С. 13-18.
3. Скоробогатов А.В. Харків у часи німецької окупації (1941-1943) / А.В. Скоробогатов. — Х.: Прапор, 2004. — 368 с.
4. Коваль М.В. «Просвіта» в умовах «нового порядку» (1941-1944 рр.) / М.В. Коваль // Укр. іст. журн. — 1995. — №2. — С. 37-42.
5. Бортник Л.А., Добрунова Л.Е. Д.І. Багалій та Харківське товариство «Просвіта» у 1917 р. / Л.А. Бортник, Л.Е. Добрунова // Багаліівські читання в «НУА»: Прогр. і матеріали II Багаліівських читань / Гол. ред. В.І. Астахова. — Х.: Вид-во ХП «НУА», 1999. — Ч. 2. — С. 81-83.
6. Державний архів Київської області. — Ф. 1447. — Оп. 1. — Спр. 45. — Арк. 6-7.
7. Плевако П. Сім днів у Харкові весною 1917 року / П. Плевако // Михайло Ветухів: Перший президент УВАН у США / Упоряд.: Л. Дражевська, Л. Лиман; Ред. А. Гумецька. — Нью-Йорк – К. – Льв.: Місіонер, 2004. — С. 318-322.
8. Рідне слово. — 1917. — 10 червня. — С. 2.
9. Там само. — 15 липня. — С. 3.
10. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВО України). — Ф. 2201. — Оп. 2. — Спр. 368. — Арк. 1.
11. ЦДАВО України. — Ф. 2581. — Оп. 1. — Спр. 160. — Арк. 24.
12. Внешкольное образование. — 1919. — 27 июля. — С. 4.
13. Чорна книга України: Зб. док., арх. матеріалів, листів, доп., ст., дослідж., есе / Упорядк., ред. Ф. Зубанича; Передм. В. Яворівського. — К.: ВЦ «Просвіта», 1998. — 784 с.
14. Доленко В.А. В Харкові під німецькою окупацією / В.А. Доленко // Семенко Ю. Пам'яті В.А. Доленка. — Мюнхен: «Logos» GmbH, 1975. — С. 41-54.
15. Семенко О. Харків, Харків... / О. Семенко. — Х.; Нью-Йорк: М.Р. Kots; Березіль, 1992. — 158 с.
16. Ветухів М. Про українське життя в Харкові під час німецької окупації / М. Ветухів // Михайло Ветухів: Перший президент УВАН у США. — Нью-Йорк; К.; Л.: Місіонер, 2004. — С. 230-231.
17. Центральний державний архів громадських об'єднань України. — Ф. 1. — Оп. 23. — Спр. 523. — Арк. 37.
18. Державний архів Харківської області. — Ф. Р-2982. — Оп. 4. — Спр. 222. — Арк. 1-2.
19. Соловей О. Харків. Окупація / О. Соловей // Березіль. — 1993. — №1. — С. 108-118.
20. Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація / І Дзюба // Вітчизна. — 1990. — №5. — С. 95-130.
21. Російщення України: Наук.-попул. зб. / Гол. ред. Л. Полтава. — К.; Нью-Йорк: Рада оборони і допомоги Україні Укр. Конгресового ком. Америки, 1992. — 408 с.
22. Баран В.К., Даниленко В.М. Україна в умовах системної кризи (1946-1980-ті рр.) / В.К. Баран, В.М. Даниленко // Україна крізь віки / Ін-т історії України НАН України; Заг. ред. В.А. Смолія : У 15 т. — К.: Альтернативи, 1999. — Т.13. — 304 с.
23. Сапеляк С. Хроніки дисидентські від головосіку: Невольничча мемуаристика / С. Сапеляк. — К.: Смолоскип, 2003. — 264 с.
24. Поточний архів ХОО ВУТ «Просвіта» ім. Т. Шевченка. — Ф. 1. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 34.
25. «Просвіта»: історія та сучасність (1868-1998): Зб. матеріалів та док., присвячених 130-річчю ВУТ «Просвіта» ім. Т. Шевченка / Упорядк., ред. В. Германа. — К.: ВЦ «Просвіта»; Веселка, 1998.
26. Журавлик: Газ. для дітей та дорослих. — 2005. — Грудень. — С. 2.
27. Там само. — С. 12.
28. Там само. — Листопад. — С. 3.
29. Там само. — Грудень. — С. 6-7.
30. Столярова Г.П. Пильнувати я буду дороги свої... Літературно-краєзнавче дослідження / Г.П. Столярова. — Х.: Просвіта, 2006. — Ч. 1. — 64 с.
31. Журавлик. — 2005. — Грудень. — С. 8.
32. Там само. — Вересень. — С. 1.

33. Там само. — 1999. — Жовтень. — С. 2.
34. Там само. — 2005. — Листопад. — С. 3.
35. Ветеранські вісті: Газ. ветеранів праці, воєн, національно-визвольних змагань та репресованих Харківщини. — Х., 1995–1998.
36. Джерельце: додаток до газ. «Журавлик». — Х., 1998–2000.
37. Солоненко М. Хто ж насправді є хто? / М. Солоненко // Панорама. Харківський тижневик. — 1998. — 28 січня. — С. 11.
38. Немишлянська О. Хто за кого себе видає? / О. Немишлянська // Панорама. — 1998. — 14 лютого. — С. 6.
39. Капустин А. Любите «Просвіту» — «джерельце» знань / А. Капустин // Сохнут — Украина. Восточное отделение. Махар. — 2000. — Январь. — С. 4.
40. Шеремета О. Харьковским «просвіт'ям» придется отвечать перед судом / О. Шеремета // Факты и комментарии. Всеукраинская ежедневная газета. — 2000. — 12 февраля. — С. 4.
41. Сватенко В. Від «Просвіти» до «еритроцитів» / В. Сватенко // Спектр М: Газ. Українського Народного Руху. — 2000. — Березень. — С. 2–3.
42. Зелений шум: Місячник ХОО ВУТ «Молода Просвіта». — Х., 1998–2001.
43. Вічовий дзвін: Вид. Гуманітарно-літературної асоціації імені Г.С. Сковороди (ГЛАСу) і ХОО ВУТ «Просвіта» імені Т. Шевченка. — Х., 1994–2006.
44. Таранник З.В. Хорознавство і методика роботи з українським народним хором. Проект програми для училищ культури / З.В. Таранник. — Х.: Просвіта, 1999. — 15 с.
45. Таранник З.В. Виконавські аспекти хорових обробок М. Леонтовича. Методичні рекомендації до курсу «Диригування» для училищ культури / З.В. Таранник. — Х.: Просвіта, 1999. — 15 с.
46. Олійник Т.В. Хоровий концерт другої половини XVIII століття. М. Березовський, Д. Боршнянський, А. Ведель / Т.В. Олійник. — Х.: Просвіта, 2001. — 30 с.
47. Солоненко М.Ф. Виконуючи заповіді моїх мордованих голодомором земляків / М.Ф. Солоненко. — Х.: Просвіта, 1999. — 16 с.
48. Куліш А. Книга пам'яті українців / А. Куліш. — Х.: Просвіта, 2002. — 59 с.
49. Половецький П. Геєна Огненна та інші документальні праці до «Книги буття українського народу» / П. Половецький. — Х.: Просвіта, 2002. — 130 с.
50. Губський П.В. Караван: Історія / П.В. Губський. — Х.: Просвіта, 1998. — 164 с.
51. Губський П.В. Слобідська Україна. Село Мельникова. Мельниківська школа. 1901–2001: Історія / П.В. Губський. — Х.: Просвіта, 2001. — 103 с.
52. Ільченко Г.М. З кобзою за плечима: Автобіографічна повість / Г.М. Ільченко. — Х.: Просвіта, 2000. — 111 с.
53. Скрипник Т.О. Життя прожити — не поле перейти: Спогади / Т.О. Скрипник. — Х.: Просвіта, 2003. — 88 с.
54. Франко-Ключко А. Іван Франко і його родина: Спомини / А. Франко-Ключко. — Х.: Просвіта, 2005. — 90 с.
55. Зорик А.С. Політичні партії України під час Першої світової війни / А.С. Зорик. — Х.: Просвіта, 1999. — 190 с.
56. Земляна Т.І. Сніги весняні та зимові: Прозові мініатюри / Т.І. Земляна. — Х.: Просвіта, 2004. — 40 с.
57. Степаненко О.Л. Тополю рубають: Поезії / О.Л. Степаненко. — Х.: Просвіта, 1999. — 48 с.
58. Чугуй О.П. Сибірська дума: Трагедія / О.П. Чугуй. — Х.: Просвіта, 1998. — 56 с.
59. Чугуй О.П. Нескорений собор: Драма-інсценізація роману О.Т. Гончара «Собор» / О.П. Чугуй. — Х.: Просвіта, 2003. — 64 с.
60. Журавлик. — 1999. — Червень. — С. 1.
61. Сівченко Т.Г. Пісні рідного краю / з нотами на власні тексти та відомих поетів / Т.Г. Сівченко. — Кн. 1. — Х.: Просвіта, 2002. — 120 с.
62. Співають просвіт'яни Харкова: Пісенний репертуар, публіцистичні твори, віршовані присвяти / ХОО ВУТ «Просвіта» ім. Т. Шевченка; Упорядн. і авт. передм. В. Грама. — Х.: Просвіта, 2005. — 103 с.
63. Барагура В. Меч і книга: Історичні оповідання / В. Барагура. — Х.: Просвіта, 2000. — 98 с.
64. Харвуд Р. Голокості. Факти проти міфів / Р. Харвуд. — Х.: Просвіта, 2002. — 96 с.
65. Ходос Е.Д. Єврейський синдром 2 / Е.Д. Ходос. — Х.: Просвіта, 2002. — 224 с.
66. Ходос Е.Д. Єврейська рулетка / Е.Д. Ходос. — Х.: Просвіта, 2002. — 84 с.

67. Кіндратенко А.М. Матеріали до історії Скитії-України IV–V століть: Походження та дії гунів: У 2 кн. / А.М. Кіндратенко. — Х.: Просвіта, 2002. — Кн. 1. — 84 с.
68. Кіндратенко А.М. Матеріали до історії Скитії-України IV–V століть: Походження та дії гунів: У 2 кн. / А.М. Кіндратенко. — Х.: Просвіта, 2002. — Кн. 2. — 94 с.
69. Кіндратенко А.М. Коментар до дискусії між Д. Іловайським та В. Васильєвським з питання етнічної належності гунів IV–V століть / А.М. Кіндратенко. — Х.: Просвіта, 2004. — 32 с.
70. Харківський університет. Загальноуніверситетська газета. — 1996. — 28 травня. — С. 2.
71. Там само. — С. 3.
72. Харківський університет. — 1996. — 1 жовтня. — С. 3.
73. Куліш А. Голодомор 1921–1923 років в Русі-Україні як продовження етнічної війни 1917–1921 років / А. Куліш. — Х.: Просвіта, 2003. — 120 с.
74. Куліш А. Геноцид. Голодомор 1932–1933. Причини. Жертви. Злочинці / А. Куліш. — Х.; К.: Просвіта, 2004. — 100 с.
75. Поточний архів ХОО ВУТ «Просвіта» ім. Т. Шевченка. — Ф. 1. — Оп. 1. — Спр. 5. — Арк. 79.
76. Там само. — Арк. 83.
77. Змієве городище. — 2000. — Червень. — С. 2.
78. Там само. — С. 4.
79. Журавлик. — 2003. — Липень. — С. 3.
80. З «Просвітою» — до Української Держави: (Публіцистика) / ХОО ВУТ «Просвіта» ім. Т. Шевченка до 130-річчя заснування товариства «Просвіта»; Уклав Б.Н. Фік. — Х.: Просвіта, 1998. — 24 с.

Т.О. Чугуй

Издательская деятельность товариществ «Просвіта» на протяжении разных этапов их исторического развития: сравнительная характеристика

В статье рассматривается вопрос развития издательской деятельности товариществ «Просвіта» на протяжении разных периодов их истории, анализируются особенности подходов, общее и отличное в осуществлении издательского дела на Харьковщине.

Ключевые слова: авторы, газеты, журналы, издательства, книги, Товарищество «Просвіта».

T.O. Chugui

“Prosvita” Societies Publishing Activity during the Different Stages of their Historical Development: Comparative Characteristics

The paper studies the problem of the development of “Prosvita” societies publishing activity during different periods of their history, peculiarities of approaches, common and different features in the realization of publishing activity in Kharkiv region.

Keywords: authors, newspapers, magazines, publishing houses, books, “Prosvita” society.

Надійшла до редакції 28 жовтня 2010 року

